

KULTURNO-ZGODOVINSKA POT PO NOVEM MESTU

KRATKA ZGODOVINA NOVEGA MESTA

Novemu mestu je mestne pravice podelil Rudolf IV. Habsburški, in sicer 7. aprila 1365. Na ta dan praznujemo danes občinski praznik. Nastajajoče mesto na okljuku reke Krke je Rudolf imenoval kar po sebi: *Rudolfswerth* (Rudolfovo pristanišče). Sredi Dolenjske, v trgovsko in prometno pomembni dolini Krke je želel ustanoviti novo gospodarsko in upravopolitično jedro, ki bi krepilo habsburško oblast. Meščanom je bila zagotovljena osebna svoboda, mestna samouprava, lastno sodstvo ter pravica do trgovanja in sejmov. Stoletje in pol je mesto doživljalo razcvet, ljudje pa so ga imenovali kar Novo mesto (tako je navedeno tudi v listini z dne 29. septembra 1365).

Mesto je imelo burno zgodovino. V 16. stoletju so kmečki upori, različne bolezni in nagel razvoj Karlovca pomembno vplivali na nazadovanje mesta. Propad trgovine in obrti je bil tako silovit, da so se ljudje pričeli izseljevati in se pričeli ukvarjati s poljedelstvom. Nove trgovske poti do morja so Novo mesto zaobšle, kar je dodatno pripomoglo k obubožanju mesta. Tako stanje je vladalo vse do začetka 18. stoletja.

Leta 1738 je skozi Novo mesto pričela delovati redna poštna zveza med Ljubljano in Karlovcem. Povezava je okrepila dogajanja v Novem mestu, tako da je bila leta 1746 ustanovljena gimnazija. V letu 1748 je mesto dobilo tudi okrožni urad (kresijo) in postalo pomembno upravno in kulturno središče dolenjske pokrajine.

Leta 1850 je Novo mesto dobilo žandarmerijo in sodišče. Narodno prebujenje je doživelo ob 500-letnici svoje ustanovitve. Krepila se je narodna stranka in leta 1875 je bil sezidan Narodni dom, prvi na slovenskih tleh.

Novomeška občina je prišla v upravljanje Slovencev leta 1871, dokončno pa leta 1882. Slovenska narodna društva so se razvila zelo hitro. Leta 1894 je Novo mesto dobilo železnico, leta 1905 mestno hišo - Rotovž na Glavnem trgu, leta 1908 pa so s hišnih pročelij odstranili vse nemške napise.

Po drugi svetovni vojni se je Novo mesto začelo hitro spreminjati. Naprej je bilo treba odpraviti posledice nemškega bombardiranja septembra in oktobra 1943. Po vojni se je mesto gospodarsko razvijalo in postajalo pomembno industrijsko središče (Krka, Novoles, IMV, Novoteks). Leta 1952 je bila mimo mesta zgrajena pomembna cestna povezava, *avtocesta Ljubljana - Zagreb*. Mesto se je širilo in primestna naselja so postala del mesta. V 1960 je bila zgrajena nova bolnišnica.

Danes je Novo mesto gospodarsko (Krka, Revoz, Adria ...), upravno (mestna občina, upravna enota), kulturno (kulturne ustanove, društva, mladinska kultura), izobraževalno (srednje šole, višje in visoke šole) in versko (škofija) središče Dolenjske.

POTEK POTI

Pot začnemo pri OŠ Grm in krenemo po Trdinovi ulici v hrib proti gradu Grm (1). Nato se po stopnicah povzpne do kapele božjega groba (nekdanje Mordaxove kapele) in se po Gubčevi in Mušičev ulici spustimo do Kandije. Ustavimo se pred spominsko tablo 1. pokrajinske umetniške razstave pri Windischerju (2), od koder se lepo vidi tudi Kandijski most. Nato prečkamo most in po desni strani Glavnega trga mimo Lokalpatriota zavijemo proti frančiškanom (3). Pot nadaljujemo po Jenkovi in Šolski ulici, kjer se ustavimo pri nekdanjem obrambnem stolpu (4). Mimogrede pogledamo na Seidlov mlin in kasneje zavijemo levo v Streliško ulico, kjer se ustavimo pred hiši, v kateri je živel Janez Trdina (5). Nato zavijemo lepo po Vrhovčevi ulici do nekdanje konjušnice – danes galerije Simulaker (6). Nadaljujemo do Rotovža (7), spregovorimo o Glavnem trgu in si ogledamo atrij knjigarne Goga. Stopimo še do Kettejevega vodnjaka (8) in nato po Rozmanovi ulici do nekdanje Kazine, kjer so prvič uprizorili Linhartovega Matička (9). Nato po Kastelčevi ulici odidemo proti APT-ju (10) in nato navzdol do Sokolskega doma (11) in Jakčevega doma (12). Pot nas vodi nato spet navkreber po stopnišču do Dolenjskega muzeja, galerije in stavbe nekdanje Križatije (13), zatem pa navzdol do hišic na Bregu (14), kjer zavijemo desno po ulici do Fajdigove hiše. Po stopnicah se povzpne do kapiteljske cerkve (15), si ogledamo notranjost in kripto, nato pa mimo kašče in nekdanje proštije krenemo proti Šancam (16). Po Hladnikovi ulici (sic!) se spustimo do Knjižnice Mirana Jarca (17) ter si ogledamo njeno arhitekturo in kompleks nekdanjih Ljubljanskih vrat. Naslednja postojanka je Gimnazija Novo mesto (18), od koder lahko zadaj za ŠD Marof pridemo do Kettejevega drevoreda in spominske sobe (19). Mimo parka pri KCJT (20) se odpravimo čez Šmihelski most (21) in na drugi strani Krke zavijemo levo nazaj proti šoli. Vmes se ustavimo še pri stari bolnici – nekdanjih gradičih Neuohof in Kamen (22) ter se vrnemo na šolo.

1. GRMSKI GRAD

ZGODOVINA

Na južnem obrobju Novega mesta stoji na zložni vzpetini, do katere nas pripelje košat drevored, grad Grm. S svojo izbrano lego dominira nad vso bližnjo okolico in od tod se je svoje dni, ko območje novomeške Kandije še ni bilo gosto poseljeno, odpiral imeniten razgled na Novo mesto in bližnje gričevje.

Grad je bil, kot opisuje Valvazor, sezidan ob koncu 16. stoletja, ko so trije bratje Mordax, plemiči stare kranjsko-koroško-štajerske rodbine, ki so posedovali graščino Graben ob Krki pri Novem mestu, svojo posest bratovsko razdelili. Tako je eden od njih ostal na Grabnu, drugi je pozidal graščino Zaboršt, tretji, Krištof Mordax, pa je leta 1586 postavil graščino Grm.

Najstarejši del gradu je **grajski stolp**, h kateremu je bila na desni strani prizidana pritlična zgradba. Zaradi takrat še žive turške nevarnosti je imel stolp poleg stanovanjske tudi opazovalno in obrambno funkcijo. Prvo večjo spremembo je grad doživel po letu 1636, ko je bilo pozidano še eno nadstropje, pozneje pa še poslopje levo od vhoda, oba stranska trakta in na južni strani visok kamnit zid. Prostrano **dvoriščno pročelje** pa je dobilo nad pritličnimi arkadami še široke odprte hodnike s kamnitimi stebri, ki so jih kasneje zazidali. Grmska graščina je tako dobila podobo naših poznorenesančnih in baročnih gradov.

V začetku 18. stoletja je bil zasnovan grajski park, ki je povezal arhitekturo objekta z mavzolejem družine Mordax na bližnjem griču. Utrdbeno zasnovana arhitektura se je odprla

in povezala z okoljem. Grad je izgubil prvotno trdnjavsko podobo in obrambno funkcijo. Postal je odličen primer poznorenesančne oziroma zgodnjebaročne arhitekture in se spremenil v udobno in razkošno domovanje tedanjih lastnikov.

Danes ima prvotno podobo le še **osrednja dvorana** v prvem nadstropju grajskega stolpa, v kateri je strop bogato okrašen s štukaturnim okrasjem iz 17. stoletja, vanj pa so umeščene slike z vojaškimi prizori bitk s Turki. V sredini je polje z grbom družin Mordax in Gallenberg. Nekoč bogato poslikavo v severozahodnem traktu pa so ob predelavi gradu skoraj v celoti odstranili.

V osemdesetih letih 19. stoletja je grad prevzela dežela Kranjska in v njem so ustanovili kmetijsko šolo, ki so jo preselili sem z gradu Slap pri Vipavi. Imenovala se je Vinarska, sadjarska in poljedelska šola na Grmu pri Rudolfovem. Delovala je od leta 1886 do 1990, ko so jo preselili na Bajnof pod Trško goro, v graščini pa si je uredilo svoje prostore podjetje Revoz iz Novega mesta. Zdaj sta v gradu, ki je kulturni spomenik lokalnega pomena in ga zadnja leta intenzivno obnavljajo, sedež Zgodovinskega arhiva ter Zavod za varstvo kulturne dediščine Novo mesto. V poletnih dneh pa se na gradu občasno odvijajo tudi različne družabne in kulturne prireditve.

Blizu gradu stoji **kapela Božjega groba**, znana tudi kot Mordaxova kapela ali Mordaxov mavzolej. Kapelo je leta 1675 pozidal takratni grmski graščak Wolfgang Mordax. Prvotno je bila sestavni del kompleksa gradu Grm. V tlorisu osmerokotna arhitektura družinskega mavzoleja temelji na v 17. stoletju splošno razširjenem tipu stavbe, ki se pojavlja kot romanska cerkev, grajska kapela in nazadnje kot mavzolej. Kapelo sestavljajo trije deli: oktagonalno zasnovan mavzolej, pravokoten božji grob s tristranim zaključkom na vzhodni strani in kvadratno zasnovana zakristija. Od leta 1986 je kapela last Evangelijske cerkve Novo mesto.

Razkošna lesena vila Chaloupa Jaromieška, danes imenovana **Krajčeva hiša**, je svojevrsten etnološki arhitekturni spomenik, ki je bila pripeljana s panslovanske razstave iz Prage leta 1895. Danes je v lasti Evangelijske cerkve v Novem mestu.

ZGODBA

V grmskem gradu je svoja otroška leta preživel pesnik, avantgardist Anton Podbevšek. Njegov oče je bil namreč hišnik na tedanji kmetijski šoli, zato je Podbevškova družina dobila stanovanje v prostorih gradu. Znana je zgodba, da si je mladi Podbevšek izprosil dovoljenje, da je imel vstop v sobo zgoraj v grajskem stolpu z okni na vse štiri strani neba, kjer je morda dobival navdih za svoje prve pesmi (sam je trdil, da je do svojega 13. leta napisal in uničil že več pesniških zbirk).

2. KANDIJA – WINDISCHER – KANDIJSKI MOST

ZGODOVINA

V salonu nekdanje Windischerjeve gostilne v Kandiji je bila 26. septembra 1920 pod pokroviteljstvom Riharda Jakopiča odprta 1. pokrajinska umetniška razstava, kjer so svoja dela razstavljali mladi novomeški umetniki – študenti in gimnazijci – Božidar Jakac, Ivan Čargo, Zdenko Skalicky, Marjan Mušič idr. Takratno umetniško vrenje v Novem mestu je zaokrožil še Kogojev koncert na gradiču Kamen in literarni večer v Narodnem domu, kjer sta nastopila pesnika Miran Jarc in Anton Podbevšek. Vse omenjene manifestacije, ki so jih

dober mesec dni kasneje ponovili še v Ljubljani, danes poznamo pod imenom **Novomeška pomlad**.

Železni most, ki povezuje staro mestno jedro s Kandijo, prečka Krko na spodnjem delu Glavnega trga. Most je leta 1898, ko je bil zgrajen, nadomestil stari leseni most, ki je stal nekaj deset metrov višje proti toku reke. Kovičena konstrukcija, ki prečka Krko v enem, 75 m dolgem loku, sodi med redke in najstarejše tovrstne konstrukcije pri nas.

ZGODBA

1. pokrajinsko umetniško razstavo je obiskal celo takratni ljubljanski škof Anton Bonaventura Jeglič. V zvezi s tem visokim obiskom je znana anekdota, da je Božidar Jakac ob škofovem prihodu takoj umaknil z razstave neki akt in ga šele po škofovem odhodu postavil nazaj na svoje mesto (Jeglič je bil namreč znan tudi po tem, da je dal pokupiti in nato zažgati celotno naklado Cankarjeve pesniške zbirke Erotika zaradi »pohujšljivega« naslova).

Del Novega mesta se imenuje Kandija, kar je menda izvorno italijansko ime grškega otoka Krete in njegovega glavnega mesta Herakliona. V novomeški Kandiji so namreč v 17. stoletju Benečani zbirali vojake za osvoboditev tega otoka izpod Turkov.

3. FRANČIŠKANSKA CERKEV IN GLASBENA ŠOLA

ZGODOVINA

Potem ko so v Novo mesto prišli frančiškani, jim je oglejski generalni vikar Andrej, škof fereritinski, 31. oktobra 1469 izročil kapelo sv. Lenarta. Frančiškani naj bi kapelo podrli in na njenem mestu sezidali novo cerkev, ki je bila posvečena leta 1478 ali 1487. Leta 1664 je cerkev pogorela s streho, stropom, oltarji in klopmi vred. Novomeški kanonik in pisatelj Matija Kastelec (1620–1688), ki se je ukvarjal tudi z arhitekturo, je tedaj zasnoval načrt za obok, zunanjščino in zvonik cerkve. V naslednjih desetletjih so cerkvi prizidali še kapele, pozneje pa cerkvena stavba ni doživela večjih sprememb. Leta 1866 so po načrtih Italijana Pascolija predelali glavno fasado cerkve v neogotskem slogu. Stari gotski prezbitarij je v letih 1885–1886 poslikal Simon Ogrin, ladjo pa leta 1902 Matija Koželj iz Kamnika.

Za izdelavo notranje opreme so skrbeli večinoma frančiškanski bratje sami, saj je v 18. stoletju delovala redovna podobarska delavnica. Leseno baročno oltarno opremo so v 19. in v začetku 20. stoletja zamenjali s kamnitimi oltarji. Veliki oltar je 1885 iz belega marmorja izdelal ljubljanski kamnosek Feliks Toman. Stranska oltarja Brezmadežne in Kronanja Marijinega, so leta 1900 zamenjali z oltarjema iz belega nabrežinskega marmorja. Obe oltarni podobi in Pieta na steni med kapelama so delo slikarja Valentina Metzingerja. Oltarna podoba sv. Frančiška je delo ljubljanskega slikarja Andreja Herrleina, sv. Antona pa je naslikal frančiškan Ladislav Pintar. Gotska barvna okna datirajo iz začetka 20. stoletja, prav tako pa tudi lesena prižnica.

Zgodovinski viri nam govore o velikem številu nagrobnikov v cerkvi, ki so pripadali predvsem plemičem, pa tudi meščanskim družinam, dobrotnikom samostana. Leta 1867 so iz cerkve prenesli štiri renesančne plemiške nagrobnike. Ko pa so leta 1873 v cerkvi položili nov tlak, so odstranili vse nagrobne plošče, ostala je le plošča pri levem stranskem oltarju nad grobom novomeškega kanonika Matije Kastelca z dolgim latinskim napisom v verzih. V kapeli sv. Frančiška je vzdana nagrobna plošča plemiške družine Raab, katere člani so bili veliki dobrotniki samostana.

Frančiškani so se v Novem mestu naselili v 15. stoletju. Zaradi turške nevarnosti so se umaknili iz Bele krajine na varen kraj tostran Gorjancev. **Samostan** so si zgradili leta 1472 zraven cerkve sv. Lenarta, na zemlji, ki so jo kupili z darovi vdove Elizabete Snopčan. Ob požaru leta 1664 je samostan delno pogorel. Kot cerkev je tudi samostan v stoletjih doživel različne prezidave in dozidave. Leta 1696 je bil pozidan konvikt (*vzgojna ustanova, ki omogoča bivanje in daje oskrbo zlasti pripravnikom za duhovniški poklic*).

Samostanska knjižnica je najstarejša knjižnica v Novem mestu in datira v konec 15. stoletja ter ima okoli 12.000 knjig. Posebna dragocenost knjižnice so inkunabule (*knjige, tiskane pred letom 1500*). V samostanu visi tudi vrsta Metzingerjevih slik. Od 1746 pa vse do 1870 so frančiškani vodili gimnazijo (v stavbi današnje Glasbene šole Marjana Kozine), ki je s svojim delovanjem pustila pomemben pečat mestu in kjer so se šolali pomembni slovenski ustvarjalci. Tradicijo te šole neprekinjeno nadaljuje današnja novomeška gimnazija.

4. OBRAMBNI STOLP – ŠOLSKA 6, SEIDLOV MLIN

ZGODOVINA

V srednjem veku je Novo mesto obkrožalo obzidje, ki je danes delno ohranjeno le še na Šancah na Kapitlju, ohranila pa sta se tudi dva nekdanja **obrambna stolpa**, eden izmed njiju na današnji Šolski ulici 6. Oba sta danes preurejena v stanovanjska objekta.

Seidlov mlin je bil nekdanji mestni mlin. Danes je deloma obnovljen, vendar ne služi več svojemu namenu.

ZGODBA

V nekdanjem obrambnem stolpu na Šolski 6 ima stalno bivališče **Franci Kek**, organizator Rock Otočca in poslanec državnega zbora v mandatu 2008–2011.

Leta 2009 je minilo sto let, odkar je novomeški posestnik in trgovec **Franc Seidl** z električno energijo začel oskrbovati uporabnike v središču Novega mesta, čeprav je pri njem luč zasvetila že leto prej. Energijo je proizvajal električni dinamo moči 10 kw, ki je bil nameščen v njegovem mlinu v Novem mestu ob Krki.

Skoraj hkrati je ključavničarski mojster Josip Košiček iz Novega mesta za oskrbo svoje žage v Kandiji, takrat predmestju Novega mesta, odkupil mlin v Luknji pri Prečni in v njem uredil elektrarno. Seidl je že leta 1909 posegel tudi v nekoliko širšo elektrifikacijo Novega mesta in okolice, takšno stanje je trajalo enajst let, z nadaljnjo elektrifikacijo Novega mesta in okolice pa se je začel ukvarjati še Košiček.

Leto 1909 je torej mejnik pri razvoju oskrbe z električno energijo na Dolenjskem, med prvimi odjemalci pa je bila Bolnišnica usmiljenih bratov v Kandiji (današnji interni oddelek novomeške bolnišnice). Začetki elektrifikacije Bele krajine pa segajo v leto 1932, ko je Metlika dobila električno energijo, prejela pa jo je iz HE Ozalj na Hrvaškem.

5. TRDINOVA HIŠA – STRELIŠKA ULICA

ZGODOVINA

Potem ko je **Janez Trdina** po prisilni upokojitvi pri komaj 37 letih prišel v Novo mesto, je tu živel v precej slabih razmerah, tesnih, mračnih in mrzlih sobicah najprej v Bršljinu in nato v mestu. 25. maja 1882 pa se je poročil z Urško Grohar, vdovo po krčmarju Francu Jermanu, in se naselil v njeni hiši na današnji Streliški ulici 1, ki jo je po ženini smrti (1890) podedoval in v njej živel do svoje smrti leta 1905.

ZGODBA

Gotovo je od tod pogosto hodil na »sprehode« po Gorjancih, v Belo krajino ter okoliške kraje, poslušal zgodbe preprostih ljudi, jih zapisoval in predelane objavljaj kot Bajke in povesti o Gorjancih.

6. GALERIJA SIMULAKER, HOSTEL SITULA

ZGODOVINA

Galerija Simulaker, galerija sodobne umetnosti, leži na atraktivni lokaciji v starem mestnem jedru Novega mesta. Nekdanja konjušnica je s spremembo namembnosti postala žarišče novomeške vizualne kulture in popularen prostor srečevanja.

Hostel Situla je mladinski hotel, ki je nastal po obnovi in ureditvi stare in več kot desetletje zapuščene mestne restavracije Ribja in nudi gostinske storitve in nočitve po ugodnih cenah mlajšim in starejšim popotnikom, ki obiščejo Novo mesto. S svojo arhitekturo in tematsko opremljenostjo restavracije in sob v slogu situlske umetnosti (Novo mesto – mesto situl) ohranja in promovira kulturno dediščino Novega mesta in Dolenjske.

ZGODBA

Program galerije **Simulaker** je usmerjen v predstavljanje vseh zvrsti sodobne vizualne umetnosti in njenih mejnih umetniških praks, s čimer omogoča vzpostavitev dialoga in konfrontacijo mnenj o statusu in pomenu umetnosti v sodobnem svetu. Galerija Simulaker se ne omejuje na nobenega izmed posameznih aktualnih umetnostnih tokov ali smeri, temveč skuša z različnih zornih kotov, artikulacijskih in časovnih perspektiv osvetljevati bistvene fenomene v slovenski in svetovni sodobni umetnostni produkciji.

Notranjo opremo hostla **Situla** v slogu situlske umetnosti je od ideje do izvedbe izpeljala Lavra Fabjan, nekdanja učiteljica na OŠ Grm.

7. ROTOVŽ – GLAVNI TRG – ARKADE – KNJIGARNA GOGA (atrij)

ZGODOVINA

Dokaz, da je bilo mesto gospodarsko močno že v preteklosti, je arhitektura **Glavnega trga**, na katerem so stale hiše bogatih trgovcev. Na gornjem, gospodarskem delu trga je mesto ustvarilo poseben tip trgovsko-obrtniške hiše, katere pritlični del je bil odprt s kamnitimi arkadami.

Polkrožni ali potlačeni lok se opira na kamnite stebre, tako da tvorijo **arkade** pokrito in navzven odprto lopo in šele v notranjost hodnika pomaknjena stena zapira trgovske lokale.

Nosilni stebri so različnih oblik ter zelo bogati, osmerokotni, prizmasti s pravokotnim prerezom in rahlo posnetimi ogli ter celo zaviti. To svojo tako značilno obliko je trg dobil v 2. polovici 16. stoletja ter je bil eden izmed najlepših v deželi.

V mestu sicer ločimo dva glavna tipa pozidave stavbnega kompleksa. Revnejše stanovanjske stavbe so bile potisnjene na obrobje srednjeveškega mestnega območja, stisnjene ob ali na obzidje; šlo je za bivalne stavbe brez dodatnih poslopij. Mogočnejša arhitektura je oblikovana predvsem ob glavni ulici od Gorenjih (Ljubljanskih) vrat preko Velikega (danes Glavnega) trga do Dolenjih (Karloških) vrat. Tu so stanovanjske stavbe, zgrajene tako, da je bil skozi osrednji hodnik v pritličju dovoz in dohod v dvorišče z ob strani grajenimi gospodarskimi prostori. V nekaterih primerih je bil na koncu parcele prečno pozidan še del gospodarskega poslopja. Znotraj je tako nastalo atrijsko dvorišče, nemalokrat arkadno oblikovano.

Rotovž je bil zgrajen leta 1905 (Josip Olivo po načrtih arhitekta Wolfa iz Kranjske stavbinske družbe) na mestu nekdanje precej bolj skromne mestne hiše. Od leta 2006 je ponovno sedež novomeškega župana, v njem pa zaseda tudi občinski svet.

Stavba je dvonadstropna s poudarjenim osrednjim delom, ki izstopa iz gradbene linije sosednjih stavb in se z arkadnim pritličjem odpira na trg. Reprezentančna glavna fasada je oblikovana s historičnimi novoromanskimi in novogotskimi stavbnimi elementi. Istočasna in stilno enotna je tudi notranja oprema stavbe. Omeniti velja kovano stopniščno ograjo, lestence, stavbno pohištvo in peči v dvorani z galerijo. Prvotna poslikava je v veliki meri ohranjena, vendar je danes skrita pod mnogimi plastmi kasnejših beležev.

Ureditev platoja pred rotovžem je zamisel arhitekta Marjana Mušiča, ki je le delno uresničena. Od šestih predvidenih doprskih kipov stojita danes le kipa Dragotina Ketteja in Janeza Trdine, delo Jakoba Savinška, postavljena leta 1955.

Na Glavnem trgu, nasproti Rotovža stoji na mestu, kjer sta bila jeseni 1943 obešena partizana, **spominski steber**. Spomenik, katerega avtor je arhitekt Marjan Mušič, je oblikovan iz gotskega stebra, prinešenega iz hiše na Glavnem trgu 26 in se lepo vključuje v okolje arkad na Glavnem trgu. Spomenik je bil odkrit leta 1952.

ZGODBA

Znana je zgodba o tem, da so Novomeščani pri zidavi Rotovža namesto vode za izdelavo malte uporabljali kar cviček.

Pozornost nam vzbudi še tik ob Rotovž stisnjena **knjigarna Goga**, kjer se od spomladi do jeseni odvijajo mnogi literarni in glasbeni večeri, obiskovalci pa lahko kadarkoli posedijo v prijetnem atriju in ob osvežilni pijači prelistajo zanimivo knjigo ali časopis. Založba in knjigarna Goga je dobila ime po Grumovi groteskni¹ drami *Dogodek v mestu Gogi* (izšla 1930). Slavko Grum (1901–1949) je bil rojen sicer v Šmartnem pri Litiji, kasneje pa je bil močno povezan z Novim mestom, kjer je obiskoval gimnazijo. Po poklicu je bil zdravnik, navdušenec nad psihoanalizo,² poleg tega pa se je ukvarjal tudi s pisanjem. Pokopan je na novomeškem pokopališču v Šmihelu. Z Gogo, ki še danes predstavlja prisposodbo za zatohlo, malomestno okolje, kjer vsi čakajo na škandal, da bi lahko o njem govorili, obrekovali, naj bi Grum mislil prav na Novo mesto.

---

¹ Grotesknost pomeni grozljivo popačenost stvarnosti.

² Psihoanaliza je veja psihiatrije, ki poudarja zlasti nezavedno plast človekovega bivanja.

8. KETTEJEV VODNJAK – BERGMANNOVA HIŠA

ZGODOVINA

Marmorni sedemkotni **Kettejev vodnjak** stoji v zgornjem delu Glavnega trga. Vodnjak je bil izdelan po zamisli arhitekta Marjana Mušiča. Postavljen je bil 1955 na mestu, kjer je do 1903 stal litoželezni vodnjak. V vodnjak so vklesani verzi Kettejeve pesmi Na trgu.

Bergmanova hiša zaključuje zgornji del Glavnega trga in je bila najiminentnejša hiša na trgu. Je dvonadstropna in ima lepo ohranjen atrij z arkadnimi hodniki. Nekoč je bila v njej Bergmanova lekarna, v njej pa je živela tudi Angela Smola, ljubezen pesnika Dragotina Keteja.

ZGODBA

Na vodnjaku so izpisani verzi iz Kettejeve pesmi Na trgu: *Noč trudna molči, nezamudna beži čez mestni trg luna sanjava ...* Pesnik je te in še mnoge verze namenil svoji veliki ljubezni Angeli Smola, ki jo je spoznal, ko je obiskoval novomeško gimnazijo. Podobno kot Prešeren, ki je svojo Julijo prvič srečal v trnovski cerkvi v Ljubljani, je Kette svojo Angelo zagledal v novomeški kapiteljski cerkvi (prim. sonet *Zakaj sem bil v Kapiteljnu*) in se vanjo zaljubil. Več kot možno je, da je večkrat slonel ob vodnjaku, ki je bil tedaj še iz bron, in hrepeneče zrl v okna Bergmanove hiše, kjer naj bi živela Angela Smola. Znana je tudi likovna upodobitev Ketteja z »njegovo« nikoli doseženo Angelo v ozadju, ki jo je naslikal slikar Ivan Vavpotič in jo hranijo v Jakčevem domu.

9. LINHARTOV MATIČEK

ZGODBA

Našo pozornost pritegne spominska tabla na hiši, kjer sta danes hranilnica Lon in zasebna glasbena šola. Tu je nekoč deloval nemškutarsko³ usmerjen klub Kasino, kjer se je govorilo samo nemško. Leta 1848 (6. januarja), se pravi tri mesece pred marčno revolucijo na Dunaju, so zavedni Novomeščani na pobudo odvetnika dr. Jožeta Rosine ter Franca Polaka sploh prvič na Slovenskem uprizorili komedijo razsvetljeskega dramatika Antona Tomaža Linharta *Ta veseli dan ali Matiček se ženi*. Linhart (1756–1795), ki velja za začetnika slovenske dramatike s svojo komedijo Županova Micka, je svojega Matička objavil že leta 1790, a zaradi prepovedi avstrijske cenzure ni smel biti uprizorjen. Kaj je naše novomeške rojake vodilo, da so se odločili za uprizoritev po skoraj 60 letih od nastanka? Gotovo slovenska narodna zavzetost in revolucionarnost, saj je v Linhartovem Matičku izpostavljena protiplemiška ost. Nenavadno je, da so slovensko komedijo odigrali v dvorani nemškega Kazina, vendar je treba vedeti, da je bila to tedaj edina zadosti velika dvorana v Novem mestu.

---

³ Sredi 19. stoletja je bil vpliv Avstrije na Slovence, ki so živeli znotraj habsburškega cesarstva, zelo velik. V vse pore družbenega življenja se je vrivala nemščina, zato je razumljivo, da sta se oblikovali dve skupini ljudi: zavedni slovenski narodnjaki so tistim, ki so simpatizirali z Avstrijci, posmehljivo rekli »nemškutarji«.

10. APT / nekdanji DOM KULTURE

ZGODOVINA

Stavba sedanjega APT je bila zgrajena leta 1933 kot Prosvetni dom z gledališkim odrom in večnamensko dvorano. Kasneje se je ustanova preimenovala v Kino Krka (v njej je bil osrednji novomeški kino) in leta 1982 v Dom kulture.

Občinski svet Mestne občine Novo mesto je 26. 5. 2005 sprejel Odlok o ustanovitvi javnega zavoda Gledališče Novo mesto – prvega profesionalnega novomeškega gledališča. Novembra 2006 je bilo preimenovano v **Anton Podbevšek Teater**. Poslanstvo zavoda je posredovanje in ustvarjanje lastne produkcije na področju uprizoritvenih umetnosti. Zavod organizira gostovanja iz Slovenije in tujine s področja uprizoritvenih umetnosti, ki zajemajo gledališke, plesne, lutkovne, eksperimentalne vsebine. Zavod uprizarja predstave na matičnem odru ter na gostovanjih po regiji, v Sloveniji in tujini. Z vzgojno-izobraževalnimi programi in vsebinami vpliva na oblikovanje estetskega in umetniškega čuta otrok in mladine. Prav letos (2011) je stavba doživela temeljito in prepotrebno prenovo.

11. SOKOLSKI DOM / nekdanji NARODNI DOM

ZGODOVINA

Narodni dom stoji v najožjem središču starega mestnega jedra, ob Sokolski ulici, ki teče vzporedno z Glavnim trgom, in tvori vogal Sokolske in Cvelbarjeve ulice. Zgrajen je bil v letih od 1873 do 1885 za potrebe novomeške čitalnice kot prvi Narodni dom na tedanjem slovenskem ozemlju. V njem so imela kasneje svoje prostore različna narodna društva, knjižnica in šola Glasbene matice. Dom so med drugimi uporabljali tudi novomeški Sokoli, zato novomeški Narodni dom imenujemo tudi Sokolski dom. .

ZGODBA

V 19. stoletju so se tudi našega mesta dotaknila gospodarska, tehnična in družbena dogajanja v Evropi. Zlasti v drugi polovici je prišlo do narodnega prebujanja, kar se je v mestu kazalo zlasti v tekmi med slovensko in nemško usmerjenimi meščani za prevlado v državi, še zlasti pa v mestni upravi. Ustanavljala so se številna narodna društva (narodna čitalnica, sokolsko društvo, gasilsko društvo, glasbena matica), kjer so se meščani srečevali, ustvarjali na različnih področjih ter moralno in finančno podpirali idejo slovenstva. Narodni dom je tako postal osrednji prostor družabnega in kulturnega dogajanja v mestu vse do druge svetovne vojne. To je bil tudi čas, ko je v mesto prisopihal prvi vlak, ko je bila zgrajena bolnišnica, Kandijski most in posamezne javne zgradbe zunaj nekdanjega mestnega obzidja, ki so nakazovale širitev mesta v 20. stoletju.

Zadnja leta je Narodni dom doživel nekaj poskusov obnove (žal dlje kot do zavarovanja fasade z zaščitno mrežo ni prišlo) in celo vsebinske oživitve – v njem so potekali ponovno obujeni tematski mestni pustni plesi, odprta likovnih razstav in drugi kulturni dogodki, danes (2011) pa v njem ustvarjajo predstavniki novomeške alternativne in nekomercialne mladinske kulture.

12. JAKČEV DOM

ZGODOVINA

Jakčev dom deluje pod okriljem Dolenjskega muzeja in je spomenik enemu najbolj znanih slovenskih slikarjev in grafikov, Božidarju Jakcu (1899–1989).

Želja po stalni zbirki Jakčevih del v Novem mestu je intenzivno vzplamtela že leta 1964, ko je bila načrtovana postavitev Jakčevega paviljona, vendar zaradi gospodarskih težav ni bila uresničena. Kasneje, šele ob umetnikovi osemdesetletnici, se je ideja uresničila in v nekdanjem domu Jakčevih staršev so umetnikova dela našla svoje stalno mesto. Stavbo je dal umetnikov oče Anton Jakac leta 1904 sezidati furlanskemu arhitektu Giuseppeju (Josipu) Olivi kot moderno opremljen hotel in kavarno. Po vojni je v njej delovala Delavska menza, leta 1965 so jo namenili Šolskemu centru za gostinstvo, od leta 1984 pa je preurejena v galerijo, ki jo upravlja Dolenjski muzej. S tem je bila stavba simbolično povrnjena umetniku in kot priznanje njegovi ustvarjalnosti in v njegov spomin postala Jakčev dom.

Do leta 2006 je bila vsebinska zasnova Jakčevega doma nespremenjena, saj so bili vsi razstavni prostori namenjeni Božidarju Jakcu, po tem letu pa poleg primarne stalne razstave Božidarja Jakca obiskovalcem ponuja dve stalni razstavi, stalno likovno razstavo Dolenjskega muzeja in likovnopedagoško zbirko, del razstavnih prostorov pa je namenjen galerijski dejavnosti.

ZGODBA

Božidar Jakac je v Novem mestu obiskoval osnovno šolo in nižjo gimnazijo, kjer je prijateljeval s kasnejšim pesnikom Miranom Jarcem. Že zelo mlad je pokazal zanimanje in talent za slikarstvo, ta želja pa ga je vodila iz Novega mesta na realko v Idrijo. Tudi on je okusil vojskovanje med 1. svetovno vojno (fronta na Piavi), po končani vojni pa je njegov mentor postal znameniti impresionist, slikar Rihard Jakopič. Jakac je nadaljeval študij slikarstva in grafike v Pragi. Njegovo mladostno obdobje je bilo izrazito *ekspresionistično* (vpliv Edvarda Muncha), v zrelih letih pa je v Jakčevem slogu prevladal *lirični realizem*. Vse življenje je veliko potoval in svoja potovanja zabeležil ne le na slikarskem platnu, temveč tudi na filmskem traku, s čimer velja tudi za enega pionirjev slovenskega dokumentarnega filma. Kasneje je za svoje ustvarjanje prejel mnoga najvišja priznanja in postal član več evropskih akademij umetnosti. Njegov ustvarjalni opus je umetniško in številčno izjemen (grafike, portreti, krajine ...). Umrli je v Ljubljani leta 1989, pokopan pa je v rodnem Novem mestu na pokopališču v Ločni.

13. DOLENJSKI MUZEJ, GALERIJA, KRIŽATIJA

ZGODOVINA

Ob praznovanju 500-letnice Novega mesta leta 1865 so se pojavile prve zamisli za ustanovitev Dolenjskega muzeja, ki naj bi zbiral različna pričevanja iz zgodovine mesta in Dolenjske. Ustanovljen je bil na pobudo leta 1941 ustanovljenega Muzejskega društva natanko petinosemdeset let kasneje (1950), pri čemer je imel največ zasluga zgodovinar Janko Jarc, čigar doprsni kip stoji v parku pred Križatijo.

Prve stalne razstave Dolenjskega muzeja so bile odprte leta 1953 v stavbi Križatije, kjer je bil od leta 1951 tudi sedež muzeja. Od takrat do danes se je ta ustanova razvila v slovenski splošni pokrajinski muzej z arheološkim, etnološkim, kulturnozgodovinskim in

umetnostnozgodovinskim kustodiatom (sem sodi tudi Jakčev dom), kustodiatom za novejšo zgodovino, pedagoško službo in dislocirano enoto Kočevski rog. Kompleks muzeja pa se je iz ene razširil na štiri stavbe, v katerih so postavljene tri stalne razstave: arheološka, etnološka in razstava novejše zgodovine, v galeriji muzeja kot osrednjem razstavnem prostoru pa se vrstijo občasne velike muzejske razstave.

14. BREG, OBRAMBNI STOLP (Fajdigova hiša)

ZGODOVINA

Novomeški **Breg** je s svojo izredno izpostavljenostjo na obrobju historičnega mestnega jedra gotovo ena najslavljivejših znamenitosti mesta. To je strnjen niz stanovanjskih stavb, nastalih na mestu leta 1786 porušenega srednjeveškega mestnega obzidja. Stavbe so optimalno izkoristile sicer neugodne značilnosti terena in se mu popolnoma prilagodile. Bile so naslonjene na ostanke obzidja, ki so še vedno ohranjeni in vidni v zidovih kletnih etaž. Kletni zidovi pogosto slonijo na živi skali nad strmim pobočjem nad reko Krko.

Na Bregu so živeli predvsem revnejši meščani, ki so se ukvarjali s pridelavo in prodajo zelenjave, pranjem perila, s sušenjem mesa in oddajanjem sob podnajemnikom. Breške gospodinje so do 2. svetovne vojne oddajale stanovanja dijakom novomeške gimnazije, zaradi tega se je med Novomeščani za njih uveljavilo ime *studentske mame*.

Prvotno izredno skromna arhitektura se je večkrat spreminjala, kljub temu pa je večina stavb ohranila tlorisno zasnovo in tipično zunanjo podobo z delno vkopano kletjo, bivalnim pritličjem z vhodom z ulice in značilnimi lesenimi ganki na sončni južni fasadi visoko nad Krko. Z ulico vzporedne strehe so bile krite z lesenimi skodlami ali deskami vse do začetka 20. stoletja, ko jih je počasi nadomestila opečna kritina.

Specifična podoba celotnega niza stavb, pogojena z danostjo naravnega okolja in iznajdljivim prilagajanjem terenu - prefinjeno sožitje dominantne narave in skromne arhitekture, ki je kljub materialni revščini svojih graditeljev dosegla visok estetski nivo, predstavlja izrazito etnološko posebnost Novega mesta in je njegov razpoznavni znak.

Drugi (večji) ostanek nekdanjega mestnega obzidja pa je **Fajdigova hiša** (danes živi v njej družina Kramarič) – nekdanji obrambni stolp, ki s svojo monumentalnostjo pomembno prispeva k vedutam Novega mesta.

15. KAPITELJ (stolnica, kripta, škofijski/proštijski dvorec, kašča)

ZGODOVINA

Kapiteljska cerkev, ki spada med najlepše in najzanimivejše arhitekturne spomenike pri nas in ki daje zaradi svojega dominantnega položaja pečat Novemu mestu, je danes nedvomno najstarejši ohranjeni stavbni in kulturni spomenik v Novem mestu. Sedanjo cerkev sestavljajo trije deli: zvonik, ladja in prezbitერიj, pod katerim je kripta.

Že na prvi pogled je kompozicija cerkve po arhitekturi in slogu neenotna, posebno pa nam pade v oči lomljena podolžna os. Arhitektura cerkve je rezultat vrste prezidav in dozidav, ki so posledice dejstva, da je kraj leta 1365 postal mesto, da je zaradi različnih vzrokov (turški

vpadi, vzpon Karlovca) obubožal, posebno pa še, da je leta 1493 cesar Friderik III. ustanovil pri cerkvi kolegiatni kapitelj in je tako cerkev postala kapiteljska cerkev.

Pritlični del zvonika, ki je najstarejši del cerkve, preide v oktagon, ki je v spodnjem delu še gotski, vrhnji pa je bil predelan v neogotskem slogu leta 1860, ko je bila odstranjena baročna streha iz leta 1667. Ladja, ki je premaknjena iz osi, je izrazito podolžna. Okna so razmeroma velika ter pomaknjena iz zgornje tretjine stene k tlom, tako da ne razsvetljujejo samo vrha tega dela prostora. Okenski okviri so iz peščenca. Obok je banjast, velika razpetina med južno in severno steno pa bi govorila za to, da je bil prostor nekoč razdeljen v ladje, in ni izključeno, da so po sredi cerkve stali leseni nosilni stebri, na katerih je počival lesen strop. Prezbiterij spada med tako imenovane dolge kore. Notranjščina prezbiterija je prostorna in umirjena. Monumentalnost prostora povečuje še vrsta stopnic, ki vodijo iz ladje v prezbiterij. Kapitlju je bil dolgi kor seveda potreben, saj je ustanovno pismo za kapitelj predvidevalo prošta in dvanajst kanonikov. Zunanost prezbiterija, ki je zidana iz lomljenega apnenca ter je neometana, spada med najbolj učinkovite gotске zunanjščine pri nas. Zanimivost cerkve je tudi kripta, ker je ta v gotski dobi razmeroma redek pojav. Kripta je troladijska dvorana s križnimi oboki, ki slone na štirih parih osmerokotnih kamnitih, opečnatih oziroma kombiniranih stebrov. Zgodnja barokizacija ladje kapiteljske cerkve leta 1621 je dala cerkvi tudi šest prečnih kapel, ki so jih prislonili ob podolžni steni ladje na notranji strani.

Največja dragotina kapiteljske cerkve je nedvomno velika slika sv. Nikolaja na glavnem oltarju, delo beneškega mojstra iz 16. stoletja Jacopa Robustija – Tintoretta. V stranskih ladijskih oltarjih pa se nahajajo slike baročnega slikarja Valentina Metzingerja.

Do 7. aprila 2006 se je cerkev imenovala Župnijska cerkev Novo mesto – Kapitelj. Po tem datumu, ko je bila ustanovljena škofija Novo mesto, je cerkev postala stolna cerkev škofije in bila preimenovana v Stolno cerkev sv. Nikolaja.

ZGODBA

V kripti se nahaja odlitek dunajskega nagrobnika **Jurija Slatkonje**, ki je bil 2. kapiteljski prošt in 1. dunajski škof ter kot izvrsten glasbenik tudi ustanovitelj zbora »dunajskih dečkov«. Po njem se danes imenuje novomeški konservatorij za glasbo, Slatkonja pa je zaslužen tudi za kapiteljski grb, v katerem se nahaja zlat konj (izpeljava njegovega priimka).

Na Kapitlju je več kot 40 let (do svoje smrti 1932) deloval tudi organist in skladatelj **Ignacij Hladnik**.

Proštija, sedež kapiteljskih proštov in kanonikov, je bila zgrajena v neposredni bližini kapiteljske cerkve po ustanovitvi kolegiatnega kapitlja leta 1493 in je bila do leta 1623, ko je dobila današnjo baročno podobo, večkrat prezidana.

Preprosto in masivno zgradbo krasi le vzdana kamnita plošča s tremi grbi in latinskim napisom (Deus, sibi et postebis – Bogu, sebi in naslednikom) nad vhodnimi vrati. Kvadratno dvorišče obdajajo v pritličju arkadni hodniki. V stavbi je galerija s 24 portreti novomeških proštov, arhiv in knjižnica.

V nadstropju je kapela s stropno poslikavo, posvečeno Mariji Snežni, delo baročnega slikarja Antona Cebeja, ki je deloval v drugi polovici 18. stoletja. Kapelo dopolnjuje kasneje prinešen baročni oltar, ki je posvečen Brnski Materi božji. Leta 2006 je proštija postala sedež Škofije Novo mesto.

16. ŠANCE

ZGODOVINA

Izraz »šance« je staro poimenovanje za obrambni nasip, okop. Gre za zadnje ostanke nekdanjega srednjeveškega obzidja, ki je obdajalo mestno jedro na okljuku reke Krke do Ljubljanskih vrat in je bilo dokončno porušeno leta 1786.

ZGODBA

Obrt in trgovina sta bili osnovni gospodarski dejavnosti v prvih stoletjih in sta mestu omogočili razcvet. Njegov razvoj so nasilno prekinili in onemogočili tudi Turki, ki mesta, ki ga je varovalo močno utrjeno obzidje, niso nikoli zavzeli. Po letu 1786 so obzidje na nekaterih mestih porušili, drugje pa so ga uporabili za ureditev stanovanjskih poslopij.

17. LJUBLJANSKA VRATA (Knjižnica Mirana Jarca, spomeniški kompleks, Kozinova hiša)

ZGODOVINA

Spomeniški kompleks, posvečen padlim Novomeščanom in narodnim herojem Dolenjske, stoji na križišču Rozmanove ulice in Prešernovega trga, na lokaciji nekdanjih "Ljubljanskih" mestnih vrat. Kompleks sestavljajo spominska loža z doprskimi kipi Borisa Kidriča, Franca Rozmana in Franca Potočarja-Lazarja, ter bronasti plastiki, Pesem svobodi in Talec. Avtor ureditve je arhitekt Marjan Mušič, plastik pa akademska kiparja Jakob Savinšek in Janez Pirnat. Celoten kompleks je bil urejen leta 1953.

Spomenik, posvečen skladatelju **Marjanu Kozini**, stoji v parku pri Knjižnici Mirana Jarca, nasproti skladateljeve rojstne hiše. Bronasti doprski kip, ki je postavljen na podstavku iz kromirane kovine, je izdelal kipar Zdenko Kalin. Spomenik je bil odkrit leta 1971.

Knjižnica Mirana Jarca je bila ustanovljena leta 1946 z nalogo, da zbira, obdeluje, hrani in posreduje različno leposlovno in strokovno literaturo ter informacije. Današnja sodobna knjižnica sledi napredku časa, temelji na računalniški obdelavi in izposoji gradiva, postaja informacijski center.

Knjižnična zgradba je bila umeščena v dve častitljivi stavbi v srednjeveškem delu mesta, na Ljubljanskih vratih. Arhitekt **Marko Mušič** je z izrednim občutkom za izročilo tega prostora prizidal nov stavbni del, ki se z osnovnega srednjeveškega platoja spušča k reki Krki. Z novo podobo klasične knjižnice je začela rasti tudi virtualna knjižnica. Danes Knjižnica Mirana Jarca Novo mesto zagotavlja prost dostop do informacij, znanja in kulture v najširšem smislu. Posebno skrb namenja varovanju naše kulturne dediščine in se ponaša z naslovom ene najlepših knjižnic v Evropi.

ZGODBA

Največje zasluge za ustanovitev Knjižnice Mirana Jarca ima njen prvi ravnatelj Bogo Komelj, po katerem se danes imenujejo posebne in rokopisne knjižnične zbirke. Njegov sin je znani slovenski umetnostni zgodovinar in pesnik Milček Komelj, njegov vnuk pa prav tako umetnostni zgodovinar in pesnik Miklavž Komelj.

18. GIMNAZIJA NOVO MESTO

ZGODOVINA

Novomeška gimnazija je ena najstarejših izobraževalnih ustanov z neprekinjeno tradicijo na Slovenskem. Ustanovila jo je cesarica Marija Terezija leta 1746. Vodstvo šole so prevzeli novomeški frančiškani in pouk je stekel 3. novembra 1746.

Kot izobraževalna in kulturna ustanova je imela gimnazija od svoje ustanovitve dalje izjemno pomembno vlogo v kulturnem, znanstvenem, gospodarskem in političnem življenju Slovencev. Na šoli so se izobraževali številni znanstveniki, umetniki in gospodarstveniki, npr. Josip Plemelj, Ivan Tavčar, Oton Župančič, Slavko Grum, Božidar Jakac, Miran Jarc, Dragotin Kette, Marjan Kozina, Anton Podbevšek, Vladimir Lamut, Pino Mlakar, Marjan Mušič, Leon Štukelj in še mnogi drugi.

Leta 1870 je gimnazija postala državna, svoje šolsko poslopje pa je na današnji Seidlovi cesti dobila leta 1912. Zaznamovali sta jo obe svetovni vojni ter s tem spremembe političnih sistemov. Svoj pečat pa so pustile tudi številne šolske reforme. Leta **1848** je iz šestletne postala osemletna, leta 1956 pa je iz osemletne oz. nižje in višje postala štiriletna. V času usmerjenega izobraževanja v osemdesetih letih prejšnjega stoletja je bila preoblikovana v srednjo šolo tehniške in naravoslovne usmeritve. Kmalu se je pokazalo, da je gimnazija kot splošnoizobraževalna šola nujna za vzgojo dijakov, ki želijo nadaljevati študij, tako da je bila s šolsko reformo leta 1990 zopet preimenovana v gimnazijo.

19. KETTEJEV DREVORED – KETTEJEVA »SOBA« – MAROF

ZGODOVINA

Kettejev drevored, dvostranski obcestni drevored divjih kostanjev je eno najbolj slikovitih novomeških sprehajališč. V okoli 1500 metrov dolgem devoredu, ki poteka čez prazgodovinsko naselbino Marof (Kapiteljska njiva) in povezuje mesto s sosesko Bršljin, je bilo zasajenih 370 dreves. Njegov nastanek sega v čas po letu 1900, ko je bila z izgradnjo današnje Ljubljanske ceste opuščena historična cesta čez Marof.

Večji del kostanjev je bil zaradi neprimerne vzdrževanja in starosti v slabem stanju, zato se je leta 1992 začela celovita obnova drevoreda. Izvedena je bila nadomestna zasaditev večine propadli dreves, vitalna stara drevesa pa so bila sanirana. Drevored je kot eden najbolj značilnih mestnih drevoredov v Sloveniji zavarovan kot spomenik oblikovane narave.

Na hiši na začetku drevoreda je **spominska plošča**, ki priča, da je v času šolanja na novomeški gimnaziji (1897 in 1898) tu živel Dragotin Kette.

20. KULTURNI CENTER JANEZA TRDINE – BELETOV VRT

ZGODOVINA

Leta 1977 je jugoslovanska vojska z vložkom občine v edinem mestnem parku na Novem trgu zgradila svoj novi dom JLA z večnamensko, a sila neprimerno dvorano, z odrom v obliki trikotnika, brez garderob in zaodrja, ter svojo kulturno dejavnost (predvsem kino predstave ter prireditve ob različnih državnih praznikih) preselila iz od tedaj zapuščenega in do danes

propadajočega Narodnega/Sokolskega doma. Po odhodu JLA iz Slovenije (po osamosvojitvi) je objekt prešel v občinske roke in se preimenoval v Kulturni center Janeza Trdine.

Kulturni center Janeza Trdine Novo mesto je javni zavod za prireditveno dejavnost, nastal iz prav tako javnega zavoda Dom kulture Novo mesto po sklepu občinske skupščine z dne 5. 5. 1993. Po temeljiti obnovi je postal osrednja novomeška kulturna ustanova, katere kulturno-umetniški program zajema štiri abonmaje: gledališkega, glasbenega, glasbeno-gledališkega in otroškega. Poskrbijo tudi za kakovostno ponudbo gledaliških, glasbenih in plesnih dogodkov izven abonmaja. Predšolskim otrokom, osnovnošolcem in srednješolcem namenjajo bogat kulturno-vzgojni program, v okviru katerega si lahko ogledajo lutkovne, dramske in plesne predstave. Poleg tega KCJT skrbi, da se že najmlajši začno učiti kulture obiskovanja prireditev (vstopnica, garderoba, sedeži, spremljanje predstav ali koncertov, aplavz ...).

Beletov vrt je poznolatsko rimsko grobišče (0–500 n. š.), odkrito 1890 na področju današnjega parka ob Kulturnem centru Janeza Trdine, stavbe PTT in NLB.

ZGODBA

Kot zanimivost si lahko ogledamo časopisno novico iz časa odkritja izkopanin na Beletovem vrtu.

Iz Novega Mesta 24. septembra. [Izv. dop.] Poročal Vam je že nek dopisnik, da so se na mestu, kjer vodi nova cesta ob mestnem pokopališču, našli zanimivi rimski grobovi. Naši arheologi doslej neso znali, da bi bila baš na prostoru sedanjega mesta kedaj kakova rimska naselbina. To dokazale so še le sedanje izkopine. Odprlo se je doslej nad 20 grobov in g. muzejalni asistent Schulz je pridobil za Ljubljanski muzej kacic 60 žarnic, kakeršne so Rimci rabili za spravljajoje mrtvaškega pepela. Poleg teh žarnic našlo se je 6 svetilnic (ampel) v jako različnih podobah s prav zanimivimi okrasbami. Nekaj žarnic žganih je od rudeče, nekaj od črne gline. Našlo se je tudi kacic 20 prav zanimivih igel (fibulae). Nekatero izmed njih so takozvanega galškega izvora in neko zapestje, ki kaže biti iz etruških časov. Velika redkost je meč 1 meter dolg in drugi rimski meč 1 1/2 čevlja kakor so jih imeli dolgi, rimski vojaci. Ljubljanski muzej doslej še ni imel nobenega takega eksemplara.

Mej raznimi bronastimi iglami našli so se tudi zlati uhani, popolno čisto obranjeni in jeden novc z napisom Tacitus Augustus, ki je vladal okolu l. 275 po Kr. r.

Gosp. Schulz priredil je na prav okusen način razstavo teh predmetov, katere čisti dohodek pripade dijaškemu podpornemu fondu. V tem, ko to pišem, hodijo Novomeščani iz vseh krogov gledat teh zanimivih naših predniških ostankov.

Ob jednom je našel g. Schulz etruški (?) grob v mestnem gozdu ob Krki. Našle so se posode od grafita z zanimivimi ročaji v podobi volvske glave. Pričakovati je, da se dobe še zanimivejše izkopine na tem prostoru. Pa tudi na prostoru, kjer so bili rimski grobovi, je odkritih samo toliko grobov, kolikor jih je bilo na cestnem terenu in videti je, da mora zemlja malo višje še kriti lepe zgodovinske zaklade. Gosp. Schulz se bode lahko zadovoljen povrnil v Ljubljano in obogatil naš tako zanimivi muzej s popolnoma novimi objekti.

21. ŠMIHELSKI MOST, ŽELEZNIŠKI MOST, LOKA (nekdanje mestno kopališče)

ZGODBA

Prva svetovna vojna je prekinila obetaven razvoj mesta, čeprav se ga je dotaknila posredno kot kraja v zaledju. Obubožanje prebivalcev in smrtne žrtve med mladimi na fronti so zaznamovale ta štiri leta. Lahko razumemo olajšanje meščanov po končani vojni in ponovni zagon pri delu na različnih področjih. Na gospodarskem področju so se začeli pojavljati zametki industrijskih obratov, obnovilo se je delovanje številnih predvojnih društev, umetniki so se zbrali v mestu in priredili slikarsko razstavo s spremljajočim umetniškim programom. Razpoloženje tega časa lahko zaznamo v imenu tega dogodka - Novomeška pomlad. V tem času je zaživela tudi reka Krka. Na obrežju na Loki so si meščani zgradili **kopališče**, čolnarne, perišča in sprehajališča, kjer so preživljali prosti čas zlasti med poletnimi meseci. V današnjih časih globalnega segrevanja pa je tudi skoraj nepredstavljivo, da bi reka Krka zamrznila, tako kot se je to večkrat zgodilo pred pol stoletja in več.

Železnica je prišla v Novo mesto leta 1894. Med drugo svetovno vojno so partizani železniški most čez reko Krko minirali, da bi nemškimi okupatorjem onemogočili transportno povezavo. Po vojni je bil most obnovljen.

22. NEUHOF (NOVI DVOR – Julija Scheuchenstuehl, roj. Primic), GRADIČ KAMEN (Marij Kogoj)

ZGODOVINA

Gradič **Neuhof** (Novi dvor) je v drugi polovici 16. stoletja pozidal baron Wolf Adam Mordax, za njim so bili njegovi lastniki pl. Diennersbergi, baroni Gusiči, grofje Paradeiserji in mnogi drugi. Pred dobrimi sto leti je v njem prebivala Primičeva Julija, poročena Scheuchenstuehl, ki počiva na bližnjem šmihelskem pokopališču. Leta 1892 je red usmiljenih bratov na grajskem posestvu pozidal moško bolnišnico, grad sam pa preuredil v samostanske prostore. Gradič je danes del zgradbe internega oddelka Splošne bolnišnice v Novem mestu. Enonadstropno stavbo pravokotnega tlorisa krasi lep kamnit portal.

Gradič **Kamen** stoji na levi strani ceste, ki vodi proti Dolenjskim Toplicam. Gradič so v 17. stoletju sezidali baroni Galli. Še v istem stoletju je bil v lasti znamenitega novomeškega zdravnika Janeza Krstnika Gaserja. Leta 1772 ga je na dražbi kupil Anton Kuntara in od takrat dalje je bil v meščanskih rokah. Zadnji lastnik je bil politik Fran Šuklje. Gradič je bil po letu 1945 prezidan v oddelek za pljučne bolezni novomeške bolnišnice. Do enonadstropne stavbe pravokotnega tlorisa z imenitnim kamnitim portalom vodijo stopnice.

ZGODBA

V gradiču **Neuhof** (Novi dvor) je po preselitvi iz Ljubljane v Novo mesto s svojim soprogom Scheuchenstuelom vse do smrti živel Prešernova pesniška muza Julija roj. Primic (1816–1864), ki počiva na šmihelskem pokopališču tik ob kapeli. Janez Trdina v eni izmed svojih zgodb z naslovom *Doktor Prežir* pripoveduje, kako so ubogo Julijo dražili in strašili novomeški študenti, ki so ponoči s čolnov pod njenim oknom prepevali Prešernovo pesem *Pod oknom (Luna sije, kladvo bije, trudne, pozne ure že, pred neznane srčne rane meni spati ne puste. Ti si kriva, ljubezniva deklica neusmiljena, ti me raniš, ti mi braniš, da ne morem spat doma ...)*.

Na Šukljetovem **Kamnu** je 26. septembra 1920 potekalo koncertno popoldne v sklopu 1. pokrajinske umetniške razstave, kjer je s svojimi klavirskimi improvizacijami nastopil skladatelj Marij Kogoj, takratni prijatelj in sodelavec pesnika Antona Podbevška. Nedvomno je Kogoj s svojo disonantno politonalno glasbo presenetil tedanjo novomeško pretežno malomeščansko publiko. Kogojev nastop seveda spada med dogodke Novomeške pomladi.

Viri:

<http://www.novomesto.si>

<http://www.gremoven.com/Gradovi/Grad-Grm/menu-id-48>

[http://www.slovenia-](http://www.slovenia-heritage.net/tp/ponudniki.asp?id_informacija_tematska_pot=6&id_vrsta_ponudbe=46&id_informacija=297&id_meta_type=66)

[heritage.net/tp/ponudniki.asp?id_informacija_tematska_pot=6&id_vrsta_ponudbe=46&id_informacija=297&id_meta_type=66](http://www.slovenia-heritage.net/tp/ponudniki.asp?id_informacija_tematska_pot=6&id_vrsta_ponudbe=46&id_informacija=297&id_meta_type=66)

http://www.dolenjskilist.si/2009/09/30/19510/novice/clanek/100_letnica_elektrifikacije_Dolenjske_in_Bele_krajine/

http://sl.wikipedia.org/wiki/Glavna_stran

Karel Bačer: Iz dolenske preteklosti. Novo mesto: Dolenjska založba 1991.

Pripravil:
Tomaž Koncilija